

РОМАН БОЙКО

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ОСТРОГ – 2013

УДК 2(091):1
ББК 86
Б 77

*Рекомендовано до друку
засіданням навчально-методичної ради
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 5 від 16 травня 2013 року)*

Рецензенти:

Кралуєк П.М., доктор філософських наук, професор, про-реktor з наукової та навчальної роботи Національного університету «Острозька академія».

Стоколос Н.Г., доктор історичних наук, професор кафедри філософії Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету

Бойко Р. Ю.

Б 77 Історія світової релігієзнавчої думки / Р. Бойко.
— Острог: Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2013. — 356 с.

Навчальний посібник «Історія світової релігієзнавчої думки» укладено на базі лекцій, які автор читає у Національному університеті «Острозька академія». Проаналізовано основні досягнення зарубіжної релігієзнавчої думки від доби античності до кінця ХХ ст. Аналізуються також основні релігієзнавчі концепції.

Посібник призначений для студентів філософських факультетів, аспірантів, викладачів та усіх, хто цікавиться світовою релігієзнавчою думкою.

ПЕРЕДМОВА

Релігієзнавство — порівняно молода галузь гуманітарної науки. Її складові почали оформлюватися в систему наукового знання лише у XVIII — XIX ст. Водночас окремі знання про релігію виникали уже в стародавніх країнах.

Зауважимо, що проблеми релігії завжди хвилювали людство на всіх етапах його розвитку. Ці питання не минули і наше суспільство. Внаслідок значних змін, що відбуваються в економічній, політичній і культурній сферах суспільного життя, інтерес до релігії останнім часом значно зріс. Із розпадом СРСР виникла потреба в дослідженні історії становлення релігієзнавства, починаючи від становлення перших уявлень про релігію та закінчуючи концепціями походження та сутності релігії ХХ ст.

Актуальність вивчення історії релігієзнавства посилюється ще й тому, що в період СРСР йому було фактично відмовлено в існуванні. Ця галузь гуманітарного знання практично цілком включалася в контекст «наукового атеїзму». Розгляд релігієзнавства в контексті «наукового атеїзму» повністю спотворював вивчення історії становлення релігієзнавчої думки.

Вивчення історії світової релігієзнавчої думки в українських ВНЗ стає невід'ємною складовою підготовки фахівців-релігієзнавців. Глобальні духовні зміни, конфесійні та суспільні трансформації, які відбулися в усьому світі та в нашій країні зокрема, ставлять нові вимоги до підготовки студентів із гуманітарних дисциплін. Нагальною стає підготовка фахівців, які мають глибокі теоретичні, практичні знання та навички з філософії, історії, релігієзнавчих дисциплін і водночас незаангажованих спеціалістів високої загальної культури, які б мали власний світогляд і систему духовно-моральних цінностей, орієнтувалися в культурному та релігійному просторі сьогодення та могли на належному рівні репрезентувати Україну в різних галузях діяльності.

Курс «Історія світової релігієзнавчої думки» покликаний забезпечити формування у студентів ціннісного ставлення до кращих зразків світової релігійної та філософської думки, поглибити знання з курсів «Історія стародавньої філософії», «Історія середньовічної філософії», «Філософія Нового часу», «Філософія XIX століття», «Філософія XX століття», «Історія вільнодумства» та ін.

В історії розвитку світової релігієзнавчої думки важливим є розгляд багатьох концепцій походження та суті релігії. Це дозволяє проаналізувати розвиток знань про релігію у країнах Європи, простежити еволюцію поглядів на релігію найбільш відомих представників філософської та релігієзнавчої думки.

Курс складений відповідно до науково-дослідної теми кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія» — «Релігійні фактори в контексті конфесійних та світоглядних трансформацій».

Оскільки літератури із зазначеного курсу бракує, стає нагальною потреба в підготовці та виданні узагальнюючого збірника, який би містив необхідні відомості про основних представників світової релігієзнавчої думки, їх погляди на розвиток релігії, її місце у системі суспільних відносин, майбутнє релігії, релігійне осмислення світу тощо. Матеріал посібника складений на базі лекційного курсу з історії світової релігієзнавчої думки.

Автор посібника дотримувався концептуальних засад історизму, наукової об'єктивності, позаконфесійності, поважаючи при цьому світоглядний плюралізм, загальнолюдські принципи гуманізму і демократії.

Цінністю посібника є комплексне охоплення історії світової релігієзнавчої думки, всебічний аналіз релігійних поглядів найвідоміших представників зарубіжної релігієзнавчої думки.

ТЕМА 1

ВСТУП ДО ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ

1. Методологічні засади курсу

Будь-яка сфера наукового знання передбачає наявність системи шляхів, прийомів, способів вирішення певних пізнавальних проблем. Релігієзнавство не є винятком у цьому. Як складне, синтезуюче утворення, воно послуговується різноманітними методами пізнання: загально- та конкретно-науковими, теоретичними та емпіричними і, звичайно, філософськими. Звісно, що вказані методи використовуються і при вивченні історії виникнення та розвитку уявлень про релігію, становлення релігієзнавства як науки. Тому при вивченні курсу доцільно спиратися на ті методи та принципи релігієзнавства, які дозволяють дослідникові визначити основні етапи становлення знань про релігію, виділити найсуттєвіші аспекти становлення основних релігієзнавчих шкіл та концепцій.

Методи релігієзнавства — *шляхи (засоби) вирішення пізнавальних проблем у процесі вивчення релігії*.

Релігієзнавство використовує здебільшого три філософські методи — діалектичний, феноменологічний та герменевтичний.

Діалектичний метод. Він дає змогу розглядати процеси і явища релігії в динаміці їх розвитку, у взаємозв'язку між собою та процесами і явищами інших сфер суспільного буття (філософії, політики, моралі, мистецтва тощо). Охоплюючи релігію в усіх її зв'язках і опосередкуваннях, він допомагає виробити найзагальніші поняття та категорії релігієзнавства, відіграючи синтезуючу роль у всій сукупності досліджень релігії. Водночас йому властиві й деякі вади. Діалектика намагається з'ясувати

152. Элиот Т. Избранное: Религия, культура, литература / Т. Элиот. — Том I — II / Пер. с англ. под ред. А.Н.Дорошевича, Сост., послесл. и комментт. Т.Н.Кравченко. М.: РОССПЭН, 2004. — 752 с.
153. Эразм Роттердамский. Оружие христианского воина / Э. Роттердамский. — М.: Наука, 1987. — 704 с.
154. Юм Д. Сочинения: В 2 т. / Д. Юм. — М.: Мысль, 1966.
155. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. — М., 1991.
156. Юнг К. Г. О психологии восточных религий и философий / К. Г. Юнг. — М.: «Медиум», 1994. — 413 с
157. Юнг К. Г. Проблема души нашего времени / К. Г. Юнг. — М.: «Прогресс», 1996.
158. Юнг К. Г. Психология бессознательного / К. Г. Юнг. — М.: Канон, 1994.
159. Яблоков И. Н. История религий. / И. Яблоков. — В 2-х тт. — М.: Центр, 2002. — 418 с.
160. Яблоков И.Н. Религиоведение. Учебное пособие — 2-е изд. Издательство Гардарики. 2008. — 319 с.
161. Ясперс К. Ницше и христианство / К. Ясперс. — М.: Наука, 1994.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
------------------------	---

ТЕМА 1

ВСТУП ДО ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ

1. <i>Методологічні засади курсу</i>	5
2. <i>Підходи до оцінки та етапи становлення релігієзнавства як науки</i>	10

ТЕМА 2

ЗНАННЯ ПРО РЕЛІГІЮ У ПЕРІОД АНТИЧНОСТІ. РЕЛІГІЙНА ВІРА В ОЦІНКАХ ХРИСТІАНСЬКИХ АПОЛОГЕТІВ II-V СТ.

1. <i>Уявлення про релігію та причини її виникнення в античному світі</i>	23
2. <i>Християнські письменники II — IV століть про природу релігійних вірувань</i>	31

ТЕМА 3.

РОЗУМІННЯ РЕЛІГІЇ У СЕРЕДНІ ВІКИ

1. <i>Теорія подвійної істини та її розвиток у середньовічній Європі</i>	42
2. <i>Мусульманські мислителі про природу релігії</i>	48
3. <i>Погляди на суть та причини походження релігії у працях середньовічних філософів</i>	57

ТЕМА 4

ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ В ЕПОХУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

1. <i>Уявлення про релігію в контексті італійського Відродження</i>	65
2. <i>Уявлення про релігію у творчій спадщині М. Кузанського (1401 — 1464)</i>	76
3. <i>Вияви релігієзнавчої думки в історії французького Ренесансу</i>	78
4. <i>Релігієзнавчі пошуки представників північного Ренесансу</i>	82

**ТЕМА 5.
ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ
НОВОГО ЧАСУ (XVI – XVII ст.)**

1. Емпіричне бачення релігії Френсіса Бекона, Томаса Гобса, Джона Локка, Дж. Берклі, Давида Юма90
2. Раціоналістична точка зору в уявленнях про релігію Нового часу98

**ТЕМА 6.
ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ІСТОРІЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ
ПРОСВІТНИЦТВА**

1. Релігієзнавчий здобуток французьких учених-просвітників109
2. Атеїстичний напрямок у Просвітництві122
3. Релігієзнавчий здобуток представників містико-пієтичного напрямку125
4. Радикальне тлумачення релігії представниками німецького Просвітництва128
5. Англійське просвітництво133

**ТЕМА 7.
РЕЛІГІЄЗНАВЧА ДУМКА НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЗМУ
ТА НІМЕЦЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ**

1. Сутність постпросвітницького романтизму. Релігієзнавчий здобуток представників йєнського та гейдельберзького романтизму141
2. Релігієзнавча думка Імануїла Канта146
3. Релігієзнавчі погляди Й. Фіхте148
4. Погляди Г. Гегеля на релігію150
5. Релігія з погляду антропологічного матеріалізму Л. Фейєрбаха154

**ТЕМА 8.
РЕЛІГІЄЗНАВЧІ ПОШУКИ ПРЕДСТАВНИКІВ
ЛІБЕРАЛЬНОЇ ТЕОЛОГІЇ XIX СТ.**

1. Зародження ліберальної теології161
2. Розвиток ліберальної теології у XIX ст.165

**ТЕМА 9.
БАГАТОМАНІТНІСТЬ
РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ XIX-XX СТ.**

1. Релігієзнавчі погляди С. К'єркегора179
2. Проблеми релігії у філософії Ф. Ніцше (1844 – 1900)182
3. Марксистське уявлення про релігію187
4. Початок формування релігієзнавчої парадигми в XIX ст.192
5. Релігієзнавство та християнська теологія196
6. Спроби тлумачення релігії філософами-екзистенціалістами у XX ст.200
7. Неофройдистські, персоналістські тлумачення релігії205

**ТЕМА 10.
ТЕОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ І СУТІ РЕЛІГІЇ**

1. Ідея Бога у творчості Н. Зедерблома, Е. Трьольча210
2. Дихотомічна та трансцендентно-іманентна тенденції у розумінні релігії213
3. Конструкція священного Космосу та «невидима релігія»221

**ТЕМА 11.
СОЦІОЛОГІЗМ У РЕЛІГІЄЗНАВСТВІ**

2. Релігієзнавчі погляди М. Вебера233
3. Релігієзнавчі пошуки представників французької соціологічної школи237
4. Погляди Е. Дюркгейма та його прибічників на релігію240
5. Пояснення походження релігії Люсьєном Леві-Брюлем. Теорія дологічного мислення243
6. «Формальна соціологія» Г. Зімеля245
7. Структурно-функціональний підхід до релігії247

**ТЕМА 12.
БІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РЕЛІГІЇ**

1. Розвиток психології релігії та спроби тлумачення суті релігії253
2. Психологічний спосіб тлумачення релігії В. Джеймса255
3. «Розуміюча психологія» та способи осмислення релігії257
4. Психоаналіз у релігії259
5. Загальні тенденції розуміння релігії психологами у XX ст.267

6. Трансперсональна психологія релігії	275
--	-----

ТЕМА 13.

БІХЕВІОРИЗМ У РЕЛІГІЄЗАВСТВІ

1. Біхевіоризм Дж. Уотсона та Б. Скінера	282
2. Релігійні погляди біхевіористів	288

ТЕМА 14.

ЕВОЛЮЦІОНІЗМ У РЕЛІГІЄЗНАВСТВІ. ЕТНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ РЕЛІГІЇ

1. Анімізм — визначення «мінімуму релігії»	292
2. Еволюціонізм у релігієзнавчій спадщині Дж. Фрезера	295
3. Теорія аніматизму Роберта Маретта	299
4. Релігія в гармонійній моделі культури Б. Маліновського	301

ТЕМА 15.

МІФОЛОГІЧНО-ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА В РЕЛІГІЄЗНАВСТВІ

1. Порівняльне мовознавство як основа «порівняльного релігієзнавства Макса Мюллера»	309
2. Поняття знакових систем у вивченні релігії	313
3. Міфологічні розвідки та їх вплив на розвиток релігієзнавства	315
4. Релігієзнавчі ідеї Мірчі Еліаде	317

ТЕМА 16.

ІСТОРИЧНА ШКОЛА У РЕЛІГІЄЗНАВСТВІ

1. Релігієзнавча концепція Корнелія Тіле. Основні ідеї його праці «Основні принципи науки про релігію»	321
2. Історико-релігійні дослідження П. Шантеп'є де ла Соссе	330

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ	335
---------------------------------	-----

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	340
-------------------------	-----

Навчальне видання

Роман Бойко

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ

Навчальний посібник

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Технічний редактор *Роман Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 42x30/4.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 21,25. Гарнітура «TextBookC»

Тираж 300 прим.

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво про державну реєстрацію
РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.